

Катедра История и теория на литературата

2020

Методически съображения и практики при изучаване на творчеството на Пенчо Славейков в 11. клас от ученици в риск

Биляна Николова

Methodological considerations and practices in studying the work of Pencho Slaveykov at 11th grade by students at risk

Bilyana Nikolova

Abstract: The article discusses the conditions of teaching literature to “students at risk” and the role of the teacher in the formation of their personal qualities and value systems. The study of Pencho Slaveykov turned out to be a successful way for these students to relate their difficult life experience to that of the “father of Bulgarian modernism” and to perceive his work as a path to prosperous self-realization.

Key words: students at risk, teaching literature, studying Pencho Slaveykov, methodological considerations

Преподаването на Пенчо Славейков в училище е предизвикателство за всеки учител, а постигането на Държавните образователни стандарти при усвояването му с **деца в риск** задава посоки, които търпят развитие всеки път, когато детето се „среща“ с някой от героите и идеите в произведенията му. **Творческият акт** за Славейков е не само **процес и художествен резултат**, а и една от основните му **теми**. „В критическите текстове на поета доминира позицията на отрицание на социалното в изкуството. Те са

почти пряк превод-декларация на философската идеология на “чистото изкуство” /.../Но художествените му творби имат друга насока – те са създадени с много любов към същата тази незряла публика и с огромното желание тя да бъде превъзпитана, за да разбере, да изпита свещенодействието на “направените думи” (Тенева 2010: 213). Творецът, начините на сътворяването, пътят на посланията към другите са само някои от проявленията на индивидуалистичната естетика и философия, върху която се гради художественият му свят. Тези два аспекта на творческата същност са обект на педагогическия разговор в училище като формиращи ценностната система и креативността на учениците. И колкото и странно да изглежда, точно **тези, които са обременени житейски с различни затруднения, успяват да се доближат и да разберат човека и твореца, оказал се по някакъв начин съдбовно близък на всяко дете в риск.**

Първото сближаване между автора и читателите ученици е естествено оня момент на пързалката през 1884, променящ съдбовно живота на палавия най-малък син на П. Р. Славейков, който остава инвалид, но както сам по-късно признава – това го прави поет. Защото нищо нямаше да е това, което е, без **откриването на творческия акт (действие) като сублимиране на принудителната бездейственост** за довчера енергичното и непрекъснато в движение момче. Пред възможността да се предаде на болките и страданията, младежът превръща енергията им в съзидателност. Дори първите му поетични опити са изпълнени с такава жизненост, че никой не би предположил състоянието на автора им. Много от учениците в риск още в тези начални моменти на опознаването на автора започват да се отъждествяват с неговата различност, изолираност, недоразбраност от останалите.

При изучаване на предвидените в учебното съдържание Славейкови творби, единадесетокласниците от **Професионалната гимназия по облекло, обслужване и транспорт, гр. Дулово**, постепенно осъзнаваха как критичните състояния извисяват духа и правят човека свръхчовек, как страданието става път към самоосъзнаване и себепостигане, как духовният идеал и красотата като негов изразител стават съдържание на личната нравственост и отговорност на творческата личност, приемаща мисията на изкуството като „човековъзпитание“. Показа се, че неинтересният и нежелан за четене от повечето „обикновени“ ученици автор, стана истинско вдъхновение за тези, които подобно на него твърде рано са познали страданието и са натрупали житейски опит не за годините си. Мотивът за *Пътя*

(Симеонов 1991: 62) от философските поеми на поета, който предизвиква представата за човешкото търсене, за копнежа за проникване в непознатото единадесетокласниците съпреживяваха заедно със своите днешни мечти.

В процеса на подготовка за изучаването на автора се случи и допълнителното затруднение с обявяване на извънредно положение по повод обявената през март пандемия. Промяната в условията на обучение обаче се оказаха завладяващо предизвикателство и за двете страни на учебния процес. Виртуалната училищна среда, където се премести обучението, мотивира и вдъхнови с помощта на преподавателя всеки ученик да открива не само информация за постигане на ДОО, но и себе си. Единадесетокласниците осъзнаха, възприеха новата ситуация и промениха положително отношението си не само към собственото Аз, но и към нормите и ограниченията, наложени от условията, самодисциплинираха се и се социализираха с по-малко психологическа съпротива. Съдействаха с желание и проведените часове бяха вълнуващи не само за тях, но и за учителя.

Произведенията на Пенчо Славейков са благодатни за коментар по отношение на взаимодействието на литература, психоанализа и дори психодрама. В определен смисъл и трите „говорят“ на един и същи език – **езикът на чувствата**. Предвид възрастта и социалния статус на обследваните ученици и модели на преподаване, приложените подходи спомагат за преживяното представяне на литературния текст, като предлагат възможност за повече креативност и спонтанност. Чрез опита за драматизиране на част от текстовете, интерпретацията на творбите и задълбочения анализ на образите учениците осъзнаха колко многопластово, дълбинно може да е провиждането на отношенията в/през художествения текст. И ученици, и учител зададоха подход за четене и посока за тълкуване не само на непреходни творби, каквито са сборникът „Епически песни“ – поемите „Ралица“, „Cis moll“, от цикъла „Сън за щастие“ – миниатюрите „Ни лъх не дъхва над полени“, „Спи езерото“, „Самотен гроб в самотен кът“ и др, но и на литературата като цяло. Независимо дали тълкувахме произведение сами в ролята на ученици/читатели или го преподавахме в клас – в основата на рефлексията ѝ е това, че всички сме потопени в отношения.

Днешният дигитален свят подпомага преподаването на Пенчо Славейков с повече онагледяване и то става по-ефективно. Но улавянето на вниманието на децата и задържането му не винаги се крие в това да облечем класната стая с технологични приспособления. Предложените методи на преподаване доказват факта, че е необходимо да използваме дигиталните ресурси разумно, за да улесним достъпа на

децата до нови възможности, без учителят да забравя силното въздействие и значение на директната комуникация с аудиторията. От друга страна обаче, преподаването на Славейков дистанционно задължава използването на дигиталните технологии и формира **различна методика. Как се случва тя в специфичната среда на учениците в риск?**

Обикновено когато се говори за „деца в риск”, се включват следните категории: – *деца с проблеми в развитието, нямащи рязко изразени клинично-патологически характеристики;* – *деца, останали без родителска грижа поради различни обстоятелства;* – *деца от семейства, нуждаещи се от социално-икономическа и социално-психологическа помощ и подкрепа;* – *деца, проявяващи социална и психолого-педагогическа дезадаптация.*

В НАРЕДБА ЗА ПРИОБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ ОТ 2016 г.¹, в раздел IV – Изграждане на позитивен организационен климат и на подходяща психологическа среда в детските градини, училищата и центровете за подкрепа за личностно развитие, чл. 71 (20) се казва: *Оценката на индивидуалните потребности на деца и ученици в риск се извършва от психолог и/или от социален работник (подч. мое – Б.Н.) в детската градина или в училището съвместно с учителите в групата в детската градина/класния ръководител и с учителите, които преподават на ученика в училището. Оценяват се рисковите и защитните фактори в ситуацията на детето или ученика и неговата среда. За съжаление, в малките населени места, поради липса на специалисти, много често работата на психолога се поема от самия учител и негова е отговорността за правилното оценяване на степените на риск за всяко дете.*

Основната, отличителна особеност на децата в риск се състои в това, че формално, юридически те могат да се считат за деца, неизискващи особени подходи, методи на работа (някои от тях имат семейства, родители, посещават образователни институции), но фактически те се нуждаят от специални грижи, подкрепа от страна на педагози и социални работници, за да могат да бъдат защитени основните им човешки права. Тези деца се оказват в ситуации, в които не се реализират мерки или въобще не се задоволяват техните потребности, нарушават се правата им, които са регламентирани в **Конвенцията на ООН за правата на детето** и други законодателни актове, като правото им на жизнен стандарт, необходим за тяхното пълноценно развитие, правото им на образование и т.н.. Поради обясними причини (социална и

---

¹ Приета с ПМС № 286 от 04.11.2016 г., Обн. ДВ. бр.89 от 11 Ноември 2016г., отм. ДВ. бр.86 от 27 Октомври 2017 г

емоционална незрялост) децата не са в състояние сами да разрешат социално-педагогическите проблеми, чрез които им се нарушава правото да растат и да се развиват в най-добрата за тях социално-педагогическа среда.

В Закона за закрила на детето² §1.т.11. е дадено определението на „дете в риск“: а) чиито родители са починали, неизвестни, лишени от родителски права или чиито родителски права са ограничени, или детето е останало без тяхната грижа; б) което е жертва на злоупотреба, насилие, експлоатация или всякакво друго нехуманно или унижително отношение или наказание в или извън семейството му; в) за което съществува опасност от увреждане на неговото физическо, психическо, нравствено, интелектуално и социално развитие; г) което страда от увреждания, както и от труднолечими заболявания, констатирани от специалист; д) за което съществува риск от отпадане от училище или което е отпаднало от училище.”

Понякога (в повечето случаи) децата не са в състояние сами да осъзнаят, че живеят в неблагоприятна среда, че е налице проблем – напр. детето от ранна възраст спи с баба си и дядо си, а родителите са в чужбина. За него това е естествено, тъй като живеенето с тях е превърнато от родителите в норма. При това децата, намиращи се в риск, не изпитват само въздействие от крайно негативните фактори, но много често не намират помощ и съчувствие от страна на обкръжаващите и институциите .

23-та ученици, участващи в педагогическата ситуация, за която става дума, са деца с липсващи родители, сексуално и физически малтретирани, в голямата си част живеещи с баба си и дядо си. По тези причини във всеки момент те са застрашени от ранно отпадане от училище. Социологическо изследване на МОН прави следната

Класификация на причините за отпадане от училище³:

1. Социално-икономически причини – един от основните фактори за отпадане от образователната система. Лошото качество на живота на определени социални слоеве поставя сериозни препятствия пред образованието на децата и младежите. Ниските доходи на изследваните деца не позволяват на много семейства да покрият разходите на своите деца за образование (за учебници, тетрадки, дрехи, храна) и се подпомагат от училището. От друга страна, детето, което не посещава училище, е ценно и като трудов ресурс и често подпомага формирането на семейния бюджет, участва в домакинската работа или чрез грижа за по-малки сестри и братя.

---

² Закон за закрила на детето. <https://www.lex.bg/laws/ldoc/-549175804>

³ https://www.ngobg.info/bg/documents/49/735drop_outs20study.pdf

2. Образователните причини - свързани са както с училищната среда така и с организацията на учебния процес. Учениците в риск, които са изследвани, не проявяват интерес към училището. Съществени са затрудненията при усвояване на учебния материал; слаб интерес към учебния процес и произтичащото от него нежелание да се посещава училище; наличие на конфликтни отношения със съученици и/или учители и др.

3. Етнокултурната среда на детето оказва съществено влияние. В тази група се регистрират някои специфични етнокултурни причини за отпадане на ученици от училище - промяна в семейния статус на ученици / заживяват на семейни начала преди 16 годишна възраст и създават семейство неофициално, въпреки забраната на закона/; по-ниска ценност на образованието. Акумулирането на икономически, образователни и етнокултурни рискови фактори, оказва най-силно влияние, когато семейството живее в компактна група сред представители на собствения етнос.

В Професионална гимназия по облекло, обслужване и транспорт, гр. Дулово **преобладават ученици от малцинствата със слаба или никаква мотивация за учене.** Почти всички деца идват от семейства в риск. С тези ученици, както и с родителите им, се работи трудно, децата имат нужда от психологическо консултиране и ролята на учителя по литература е изключително важна. Той помага не само да се интерпретира, анализира и осъзнае текста, но и да формира естетически и етични категории, които не са застъпени в семейната среда. Ето защо мисленето на уроците за Пенчо Славейков и отделни негови творби предполага съчетаване на педагогическата, дидактическата, литературоведската комуникация в него. Една от най-трудните за изпълнение цели обаче е провокирането на ученическия интерес. Затова **методите на преподаване и възприемане** на учебния материал при изучаването на Пенчо Славейков бяха насочени именно към оживяването на ученическата рецепция, а оттам и към по-успешната педагогическа интеракция.

Като рамков обучаващ модел в ситуация на социална дистанция използвахме **обърнатата класна стая**⁴, в която ролите на учителя и учениците се променят. Обучаващият става консултант, а обучаваните започват сами да търсят и обработват информация, свързана с учебното съдържание, след което на практика учениците изнасят урока с подкрепата и насоките на преподавателя. Този модел беше комбиниран и с други доказали своята ефективност обучаващи практики:

---

⁴ <http://срорcreativity.com/обърната-класна-стая-в-дистанционнот/>

- ✓ Провокация на мисленето – анализ, обобщение, съждение, умозаключение;
- ✓ Дискусия – формиране на умения за изразяване на позиция;
- ✓ Писмени разработки;
- ✓ Упражнения за интерпретиране на текстове по зададени параметри;
- ✓ Упражнения за трансформиране на отделни елементи и цялостни текстове;
- ✓ Игрови дейности, презентации;
- ✓ Лекционен метод.
- ✓ Изготвяне на портфолио на всеки ученик. (Изготвянето на портфолио на всеки ученик е полезна идея, предвид многото работа, която извършват учениците във виртуалната класна стая.)

С изброените методи става възможно да бъдат обхванати всички деца от класа. Работи се фронтално, групово, индивидуално. Задачите биват разпределяни така, че да мотивират всеки един ученик. За да се провокира интересът към биографията на Славейков, например, децата бяха поканени в компютърния кабинет, за да проучат фактите от живота на автора в интернет. Всяко от тях пътува до вкъщи всеки ден и използва времето до пристигането на автобуса за подготовка или написване на домашното по литература. Работят в екипи, съставени от много добър, добър, среден и по-слаби ученици. Групата има отговорник, технически ръководител и асистиенти.

На всяко от децата се поставяше индивидуална задача да потърси конкретна информация. Трябваше да запазят и сортират информацията на файл, който да изпратят на електронната си поща за работа вкъщи. След приключване на зададената работа (изготвяне на презентация с изображения) учениците изпращаха готовите материали на електронен адрес, който води до Виртуална класна стая по литература в Gmail и abv.bg. Виртуалното домашно позволява да се предложат идеи, които да се представят по различен от традиционното писане в тетрадките начин. Интерактивната дъска е едно от средствата за презентирание на изпълнените задачи:

(Айнур обяснява основните идеи в творчеството на П.П.Славейков в таблица, която сам е направил.)

Учениците споделят, че се чувстват подкрепяни и не се страхуват от рецензиите. Този подход им вдъхва увереност, а смелостта да експериментират ги мотивира.

Уроците по литература в компютърната зала са чест методически избор, защото винаги има елемент на работа с ИТ. Освен това, там учениците имат възможност да проследяват работата на останалите и да се съобразяват с тях. Виртуалната класна стая предлага много инструменти, които улесняват урока. Училището разполага с две компютърни зали с безплатна интернет връзка. Преподаването на Пенчо Славейков в такива условия е много успешно с оглед на контингента на нашето училище.

При индивидуалната домашна работа всеки ученик получава „своята“ задача за самоподготовка. Освен изготвянето на презентации, единадесетокласниците изпълниха творческото упражнение да асоциират думи и понятия от контекста на изучаваните творби (живот, смърт, свобода, обич и др.) С поставяне на самостоятелни работи се получава персонална обратна връзка за степента на усвояния материал. Задачите са съобразени със състава на класа и нивото на всяко дете.

В началото на часовете, посветени на кръга „Мисъл”, учениците подходиха скептично. Тогава тъкмо се бяха появили маските, с които да се пазим от вирусите. Използвахме тяхната неедносъзначност. На някои предварително беше зададено да опишат „маските“, които поставят пред съучениците и учителите си, на други – да обяснят какво означава „сврѣхчовек” според тях. Тези, които се притесняваха, имаха възможност да изпратят домашната си работа без коментар и анонимно във виртуалната класна стая за прочит само от учителя. **Една от целите на уроците, посветени на автора, беше учениците да се открият в героите и да се опитат да ги разберат,** като ги съпоставят с условията на времето на написването на творбите. Бяха провокирани със ситуации от нашата сегашност. В края на часовете за изучаване на П. Славейков всеки единадесетокласник беше прочел задължителните от учебното съдържание произведения и написал теза върху зададен проблем. Докато работеха

върху творчеството на автора, голяма част от учениците осъзнаха важноста на четенето и последствията от нечетенето. На края всеки получи по една отлична оценка за „Проект – работа във виртуална среда“.

В заключение може да се обобщи, че когато се намерят пътища за сближаване на автора и произведенията му с житейския опит на читателите, образоващият ефект (личностното изграждане) е постижим, дори да става дума за „трудните читатели“, каквито са учениците в риск. Пенчо Славейков е творецът, който в голяма степен провокира такива ученици да се идентифицират с житейските му страдания, а оттам до осъзнаването на творчеството като начин за надмогването им, е само една мисъл или едно чувство разстояние.

Използвана литература и интернет ресурси:

- Ангов 1997: **Ангов, Пламен**. Митът за Прометей и Пенчо Славейков / Пламен Ангов . // К р и т и ч е с к и текстове за Пенчо Славейков, Яворов, Дебелянов : [1]. - В. Търново, 1997, с. 35-66
- Авджиев 1985: **Авджиев, Желю**. Пенчо Славейков - бележки върху творчеството на поета /В. Българската литература след Освобождението. - С., 1985, с. 100-119.
- Георгиев 1992: **Георгиев, Любен**. П. П. Славейков / Любен Георгиев. // Г е о р г и е в, Любен. Класици на българската литература. - С. , 1992, с. 193-208
- Йовева 2000: **Йовева, Р**. Методика на литературното образование. Ш. 2000
- Симеонов 1991: **Симеонов, Иван**. Мотивът за пътя в стихотворенията „ Ни лъх не дъхва над полени“ и „ Самотен гроб в самотен кът“ от Пенчо Славейков, Страници за Пенчо Славейков. София, 1991, с. 62, <https://liternet.bg/publish8/isimeonov/ppslaveikov.htm> – 9.07.20 –11:07
- Тенева 2010: **Тенева, Т**. Традиция и модерност в поезията на П. П. Славейков. Годишник на ШУ “Епископ Константин Преславски”, XVII, 2010
- Тенева 2014: **Тенева, Т**. Урокът по литература – Другият в образователния дискурс. ШУ, 2014
- НАРЕДБА ЗА ПРИОБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ ОТ 2016 г, Приета с ПМС № 286 от 04.11.2016 г., Обн. ДВ. бр.89 от 11 Ноември 2016г., отм. ДВ. бр.86 от 27 Октомври 2017 г
- Закон за закрила на детето.** <https://www.lex.bg/laws/ldoc/-549175804> – 07.07.2020 : 2,15
- https://www.ngobg.info/bg/documents/49/735drop_outs20study.pdf – 07.07.2020 : 2,20
- <http://sprocreativity.com/обърната-класна-стая-в-дистанционнот/> ; 07.07.2020 : 2,28

***Биляна Николова**, учител по български език и литература
Професионална гимназия по облекло, транспорт и обслужване,
г. Дулово
Специализант I ПКС в ДИКПО, Варна
ana889@abv.bg*

Научен ръководител:
Доц. д-р Теменуга Тенева
Рецензент:
Доц. д-р Ганка Янкова